

สถานการณ์การละเมิดสิทธิในชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน

ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านและชุมชนชายฝั่งถูกละเมิดสิทธิในมิติต่างๆ

๑) **สิทธิในการทำการประมงอย่างยั่งยืน** ได้ถูกทำลายและทำลายลงอย่างหนักหน่วงและต่อเนื่องตลอดระยะเวลาที่สี่สิบปีที่ผ่านมา ผ่านปรากฏการณ์การใช้เครื่องมือที่ทันสมัยกว่า ขนาดใหญ่กว่า และมีประสิทธิภาพในการทำลายมากกว่า ได้แก่ เครื่องมืออวนรุน อวนลาก และเรือปั่นไฟจับปลากะตัก เป็นต้น ตลอดจนรูปแบบการจัดการสิทธิเหนือทรัพยากรรูปแบบใหม่ เช่น กรณี โครงการพัฒนาฐานการผลิตอาหารทะเลของประเทศหรือซีฟู้ดแบงก์ (Sea Food Bank) ที่เน้นให้สิทธิการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทะเลแก่ชาวประมงจำนวนหนึ่งให้สามารถเข้าถึงแหล่งทุนด้วยการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (Assets Capitalization)

๒) **สิทธิของชาวประมงพื้นบ้านที่จะเลือกใช้ชีวิตพอเพียงอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่ง** ถูกกระทบจากการให้สัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่านขาย, การส่งเสริมการเพาะเลี้ยงกุ้งบริเวณริมชายฝั่ง, ทำให้ป่าชายเลนเสียหายไปกว่าหนึ่งล้านไร่ ภายในรอบ ๓๐ ปี ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านต้องสูญเสียแหล่งอาชีพ แหล่งอาหารไปอย่างสิ้นเชิง ผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐต่าง เช่น การพัฒนาท่าเรือ-ร่องน้ำลึก, การสร้างเขื่อนกันคลื่น ทำให้ฐานทรัพยากรในทะเลเปลี่ยนแปลงสภาพ ไม่สามารถประกอบอาชีพได้เช่นเดิม

๓) **สิทธิของชาวประมงที่มีที่อยู่อาศัย** เลือกถิ่นที่ตั้งเสาเรือน ตลอดจนการปักหลักตั้งทับปักพิงเพื่อประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านที่ดำเนินสืบเนื่องมานับร้อยปี ถูกระเบียบกติกาศถุติตราว่าเป็นสิ่งผิด โดยอำนาจของกฎหมายอุทยานแห่งชาติ, กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ, และการให้เอกสารสิทธิเหนือที่ดิน ทั้งๆที่กฎเกณฑ์เหล่านี้เพิ่งเกิดขึ้นในห้าสิบปีที่ผ่านมา เกิดกรณีนายทุนอ้างเป็นเจ้าของที่ดิน ทั้งที่มีเอกสารสิทธิตามกฎหมายที่ดินและใช้อำนาจอิทธิพลออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ จนถึงขั้นหลอกหลวงขโมยที่ดิน ดำเนินการขับไล่ชุมชนออกจากที่ดินที่อยู่อาศัยของตนจำนวนมาก นอกจากนั้นสิทธิในทรัพยากรที่ดินแบบปัจเจก ก่อให้เกิดกระบวนการธุรกิจที่ดิน-ซื้อขายที่ดินทั้งที่ไม่ได้ทำการผลิตจริง ทำให้ที่ดินหลุดไปจากมือของชุมชนชาวประมง

๔) **สิทธิของชุมชนชาวประมงที่จะใช้ชายหาด ป่าต้นทรายและป่าชายหาดในหมู่บ้าน** อันเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต การดำรงชีพ-ประกอบสัมมาอาชีพ ถูกกระทบและละเมิด ด้วยรูปแบบสิทธิเหนือที่ดินของปัจเจกบุคคล, การใช้พื้นที่ในโครงการพัฒนาอุตสาหกรรม, การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, การสร้างท่าเทียบเรือน้ำลึก เป็นต้น

๕) **สิทธิการกำหนดทิศทางการพัฒนาในท้องถิ่นและการกำหนดนโยบายทรัพยากรประมง และทรัพยากรชายฝั่ง** ชุมชนชาวประมงไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่แท้จริง ไม่มีโอกาสได้คิดและแสดงความคิดเห็นในการมีส่วนร่วมให้ความคิดเห็น และยังไม่มีสิทธิในขั้นตอนตัดสินใจใดๆ

การถูกละเมิดสิทธิ และภาวะการไม่ตระหนักถึงสิทธิของตนอย่างแท้จริงทำให้การใช้ชีวิตอย่างพอเพียงดำรงชีวิตบนฐานสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้าน ต้องกลายเป็นผู้ที่ต้องมีชีวิตอย่างยากไร้ ขาดแคลนสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เพราะระบบสิทธิชุมชนถูกสั่นคลอนและทำลายลงด้วยระบบสิทธิแบบใหม่ ที่นำพาความร่ำรวยแบบกระจุกตัว ความยากจนกระจายสู่ชุมชนชาวประมงคนเล็กคนน้อย

สิทธิการตั้งถิ่นฐาน “เสาเรือน”

“ที่ดิน” ปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญต่อความผาสุกของประชาชน ความซับซ้อนในกลไกที่เกี่ยวข้องภายในของมันเอง โดยมีการกำหนดไว้เป็นนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐและถูกนำมาใช้เป็นประเด็นหลักต่อมาตรการหรือนโยบายใด ๆ เพื่อการพัฒนาประเทศในทุกรูปแบบ รายละเอียดมากกว่าด้วย เรื่องของการกระจุกตัวของที่ดิน การพัฒนาเศรษฐกิจที่ดิน ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การใช้ที่ดินผิดประเภท รวมถึงข้อพิพาทในที่ดินจากความต้องการใช้ที่ดินต่างกัน ซึ่งทั้งหมดนี้ คือความสัมพันธ์กับความมั่นคงในสิทธิการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยและสิทธิในการดำรงชีพของประชาชนอย่างกว้างขวาง

โครงสร้างนโยบายการจัดการที่ดินยังคงเป็นแบบเดิมคือ อยู่บนเงื่อนไขการเปลี่ยนทรัพยากรสาธารณะให้เป็นปัจเจก ซึ่งกระทบต่อความมั่นคงของระบบนิเวศและฐานทรัพยากรของชุมชน การบริหารที่ดินในเชิงเศรษฐกิจซึ่งจะส่งผลให้ปัญหาที่ดินหลุดจากมือคนยากจน ไปกระจุกตัวที่กลุ่มทุนจึงมากขึ้น แม้ว่าที่ดินดังกล่าวประชาชนส่วนใหญ่ได้ครอบครองอยู่ก่อนแล้ว แต่ไม่มีกฎหมายรองรับสิทธิที่ตกทอดทางวัฒนธรรมหรือวิถีการดำรงชีพของภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนยังขาดความรู้สิทธิของตนเองและไม่เข้าใจในขบวนการแย่งยื้อใช้ประโยชน์ในที่ดินที่แยบยล รวมถึงไม่มีอำนาจในการต่อรองจึงต้องสูญเสียที่ดินไป

ความต้องการที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของกลุ่มธุรกิจจากนโยบายที่เร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อตอบสนองต่อนโยบายและแผนพัฒนาต่าง ๆ ทำให้สถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนตามภูมินิเวศน์ต่างๆ ของภาคใต้ได้รับผลกระทบอย่างกว้างขวาง ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรที่ดินที่สำคัญ คือการเกิดช่องว่างในการเข้าถึง การใช้ประโยชน์ การถือครองในกรรมสิทธิ์ที่ดินของชุมชนเกษตรกรรายย่อยและชาวประมง กับกลุ่มนักธุรกิจ ทุน ที่ไม่เท่าเทียมกัน เช่น การให้เช่าสัมปทานจากรัฐเพื่อทำเกษตรกรรมอุตสาหกรรมแปลงใหญ่ทับปัญหาแนวเขตที่ทำกินของชุมชนทับซ้อนกับพื้นที่สาธารณะ เช่น กรณีที่ดินวะกะฟ อ.จะนะ จ.สงขลา กรณีผลกระทบจากกรณีเขตอนุรักษ์ทับที่ เช่น บ้านเหาะบุโหล่น บ้านตะโล๊ะไส บ้านปากละกู บ้านบ่อเจ็ดลูก จ.สตูล หรือกรณีพื้นที่ในโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ดินเอกชน ที่กว้านซื้อที่ดิน รวมถึงกรณีผลกระทบหลักจากเกิดกรณีพิพัตติ ที่ประชาชนผู้เดือดร้อนไม่สามารถเข้าไปปลูกบ้านอาศัยอยู่ที่เดิมได้ เนื่องจากซ้อนทับกับที่ดินของเอกชน นายทุน นักธุรกิจท่องเที่ยว เช่น บ้านน้ำเค็ม ชุมชนทับตะวัน บ้านโนไร่ จ.พังงา เป็นต้น ประเด็นปัญหาดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐมาอย่างต่อเนื่อง

กรณีของชาวประมงพื้นบ้านหรือชาวประมงขนาดเล็กส่วนใหญ่ เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ตามริมชายฝั่งทะเลหรือตามริมคลองแม่น้ำต่าง ๆ มีทั้งใช้เรือและไม่ได้ใช้เรือเป็นพาหนะ แต่หากินอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเล วิถีการประกอบอาชีพเป็นเรื่องหลักที่ชาวประมงให้ความสำคัญ ดังนั้นการเลือกและตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของชุมชนจึงต้องอยู่กับทะเลเป็นหลัก ซึ่งแสดงความจำนงแน่วแน่ถึงการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของทะเลเป็นหลัก โดยมีได้ให้ความสำคัญกับเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เช่นนั้น “ผืนดินริมทะเล” คือวิถีชีวิตที่สัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของชาวประมงมาจากรุ่นสู่รุ่น

ภายหลังจากความต้องการเพื่อใช้ประโยชน์ในที่ดินริมชายฝั่งทะเลมีกระแสเพิ่มขึ้น หน่วยงานภาครัฐเกี่ยวข้องจึงได้มีการกำหนดมาตรการนโยบายว่าด้วย การประกาศที่ชายทะเลเป็นที่อนุรักษ์ การจัดระเบียบพื้นที่ชายทะเลและนโยบายจัดตั้งพื้นที่พิเศษ โดยองค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงกลุ่มชุมชนชาวประมงที่ถูกระบุว่าเป็นผู้ถูกรุกที่

สาธารณะ และมีส่วนทำให้ชายฝั่งทะเลเสื่อมโทรมพร้อม โดยขาดดุลพินิจของการพิจารณาให้รอบคอบก่อนดำเนินการ รวมถึงกระบวนการดำเนินงานภายใต้กลไกการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนต่อประชาชนในทุกด้าน ยังคงถูกละเลย หรือมองข้ามความสำคัญ โดยเฉพาะสิทธิในการตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยและความมั่นคงในกรรมสิทธิ์ที่ดินครอบครอง ซึ่งเป็นประเด็นอ่อนไหวและซับซ้อนเพราะเกี่ยวข้องกับความการอยู่ดีมีสุข

ขณะเดียวกันองค์กรชุมชนในพื้นที่ปัญหาต่าง ๆ ได้เสนอแนวทางการแก้ไขที่เกี่ยวข้องกับตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง¹ เช่น การพัฒนามาตรฐานกลางให้เป็นที่ยอมรับ การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม การเน้นหลักฐานการใช้ประโยชน์อยู่จริงหรือร่องรอยทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในการพิสูจน์สิทธิแทนกลไกการดำเนินงานโดยชอบตามกฎหมายฝ่ายเดียวของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง และการประกาศรับรองสิทธิในที่อยู่อาศัยให้กับชุมชนชายฝั่งต่างๆ ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก ซึ่งสิทธิเบื้องต้นที่ควรมี คือ

- 1) สิทธิที่เป็นบุคคล
- 2) สิทธิของสังคม ในกรณีที่ชุมชนได้ตั้งหลักแหล่งชัดเจนบนพื้นที่สาธารณะ ควรรับรองสิทธิให้ชุมชนนั้น (ปัจจุบันหลายหมู่บ้านให้หลักกรรมสิทธิ์)รวมไปถึงที่ชายหาด ชายฝั่งในหมู่บ้านด้วย
- 3) สิทธิของสาธารณชนชาวไทยทั่วไป ที่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชายฝั่ง ชายหาดร่วมกัน ไม่ควรเปิดให้ธุรกิจท่องเที่ยวขนาดใหญ่จับจองชายหาดเป็นส่วนตัวของตนเองและแขกของตน

ขั้นตอนดังกล่าวนี้เป็นการปฏิบัติการระดับฐานชุมชนที่อยู่บนฐานความเชื่อมั่นร่วมในการจัดการ มีการผ่อนปรนและยืดหยุ่นหนุนต่อกัน ความสัมพันธ์ในเชิงนี้ มีข้อดีที่สามารถเข้าถึงประเด็นปัญหาความต้องการของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน และองค์กรเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ที่มีการขับเคลื่อนงานต่อสาธารณะในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งผลที่เห็นรูปธรรมคือการยกระดับองค์กร ชุมชนความรู้ในระดับพื้นที่นั้น ๆ มาสู่ประเด็นสาธารณะและยังสามารถขยายผลสู่การพัฒนาสังคมที่กว้างขวางและลุ่มลึกยิ่งขึ้น

การให้สิทธิที่จะ “มีโอกาสดำหนดเลือก” พื้นที่ที่เหมาะสมโดยให้ผู้มีส่วนได้เสียไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นเรื่องที่ใครมา “คุกคาม” หรือ “จู่กราม” ซึ่งกันและกันความรุนแรงย่อมคลี่คลายลงได้ อาจนำไปสู่การควบคุมวิถีการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรฯโดยองค์รวม มีการแบ่งสรรขอบเขตภายในชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาที่เป็นไปตามขนบธรรมเนียมดั้งเดิม การเสริมความมั่นคงให้กับชุมชนในถิ่นฐานเพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมในการรักษาระบบนิเวศและในวันต่อไปมันจะกลายเป็นกฎกติกาในการบริหารจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนนั้นๆไปพร้อม

การจัดระเบียบทางสังคมอาจไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจหน้าที่อย่างทางการ ซึ่งคงเป็นไปได้และไม่ประสิทธิผลกับสัมพันธ์ภาพที่ดีงามในทุกประเด็น บางกรณีชุมชนสามารถทำอะไรเองได้มากมาย หน่วยงานภาครัฐก็ไม่ควรไปทำสิ่งนั้นให้ซ้ำซ้อนแต่ควรส่งเสริมให้เกิดการคิดที่รอบด้านและสนับสนุนสิ่งที่ชุมชนนั้นๆ ทำไม่ได้

สิ่งเหล่านี้ทุกคนในสังคมทำได้ตั้งแต่วันนี้และต้องทำในวันนี้..รอพุงนี้ก็สายไปแล้ว

1 สำนักงานกองเลขานุการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ จ.ตรัง.ปฏิรูปทะเลไทย คือการปฏิรูปการเมือง : ปัญหาทะเลและข้อเสนอของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้.2550

สิทธิชุมชน สิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

ในปัจจุบันนี้ กลุ่มชนต่างๆ ในสังคมไทย ต่างออกมาเรียกร้องสิทธิกันมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการเรียกร้องสิทธิในที่ดิน ในป่า ในแม่น้ำ หรือสิทธิในการทำประมงชายฝั่ง จึงเกิดมีคำถามตามขึ้นมาเสมอ ๆ ว่า ทำไมชาวบ้านถึงคิดว่า พวกเขามีสิทธิในทรัพยากรเหล่านั้นร่วมกัน ในขณะที่คนอีกบางกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนในภาคราชการ หรือกลุ่มคนในเมือง ที่อยู่นอกสังคมชนบท กลับคิดว่าชาวบ้านไม่มีสิทธิ อย่างเช่นในกรณีของสิทธิที่ชาวบ้านออกมาเรียกร้องค่าชดเชยจากการสูญเสียอาชีพประมงในแม่น้ำมูล ซึ่งเกิดจากการสร้างเขื่อนปากมูล เพราะเข้าใจว่าแม่น้ำเป็นทรัพยากรสาธารณะ และไม่ใช่เป็นทรัพยากรของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือ การที่ชาวบ้านลุกขึ้นปกป้องสิทธิของตนด้วยการคัดค้านการสร้างเขื่อน การสร้างโรงไฟฟ้าพลังถ่านหิน หรือการสร้างท่อก๊าซ ก็ตาม

ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ การเติบโตของเมืองและอุตสาหกรรมได้ผลักภาระต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมให้ชนบทรับเคราะห์ เช่น ชาวเขาต้องถูกย้ายจากป่าเพื่อหลีกเลี่ยงให้กับรัฐและทุน มลพิษอุตสาหกรรมทำลายสิ่งแวดล้อมชนบท รัฐประกาศเขตอุทยานทับที่อยู่อาศัยของประชาชน สิ่งก่อสร้างตามแนวชายฝั่งที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศชายฝั่ง หรือแม้กระทั่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในภาคใต้ของประเทศไทย ฯลฯ

ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีของสหประชาชาติและได้รับรองสิทธิพลเมือง ตามหลักการสากล โดยในรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ปี พ.ศ. 2540 ให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากร ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับ 2550 กล่าวว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของสาธารณะ โดยรัฐธรรมนูญให้การรับรองสิทธิพลเมือง ในฐานะประชาชนโดยไม่มีการแบ่งแยกเพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา

เพื่อให้การทำความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชนได้ชัดเจน น่าจะได้ลองสืบค้น นิยามหรือความหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชนจากนักวิชาการและชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจนต้องลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิชุมชนของตนเอง

“สิทธิ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแปลว่า “อำนาจอันชอบธรรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525)

“สิทธิมนุษยชน” ก็คือสิทธิในฐานะที่เขาเกิดมาเป็นมนุษย์ “สิทธิพลเมือง” ก็คือสิทธิในฐานะที่เป็น พลเมืองของประเทศ ดังนี้ “สิทธิชุมชน” จึงเป็นสิทธิของชุมชน เป็นอำนาจอันชอบธรรมที่ชุมชนพึงมีพึงได้อย่างถูกต้องชอบธรรม ผู้อื่นต้องยอมรับ จะละเมิดหรือรุกรานมิได้ (วีระ สมบูรณ์, 2545)

“สิทธิชุมชน” เป็นอุดมการณ์ที่แนบแน่นกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนมาอย่างยาวนาน (ชลธิชา สัตยาศรัย, 2546) จากการใช้ชีวิตร่วมกันของชาวชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัย ร่วมทุกข์ร่วมสุข เกิดความเอื้ออาทรและผูกพัน ความขัดแย้งแตกแยกที่เกิดขึ้นจะผลักดันให้มีการคิดค้นหาวิธีการจัดการภายในให้ลุล่วงไป ความเป็นไปของชุมชนในลักษณะดังกล่าว พัฒนาให้เกิด “กฎเกณฑ์” ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรแต่เป็นข้อบัญญัติอันศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนยึดถือร่วมกัน แฝงอยู่ในวิถีชีวิตชุมชน เกิดการผลัดซ้ำ เกิดการพัฒนาเป็นแบบแผนที่แข็งแรง ข้อบัญญัติดังกล่าวของชุมชน เป็นข้อบัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับ “ขอบเขตอำนาจ” ที่สมาชิกแต่ละคนแต่ละฐานะพึงมี พึงได้รับท่ามกลางการดำเนินชีวิตด้วยกัน อำนาจนั้นเป็นอำนาจที่ทุกคนยอมรับภายใต้ “คุณค่า ที่ยึดถือร่วมกัน” เป็นอำนาจที่มีความชอบธรรม ก็คือ “ระบบสิทธิ” ของชุมชนนั่นเอง

เสน่ห์ จามริก ให้ความหมายของ “สิทธิชุมชน คือ การให้ชุมชนชาวบ้านมีสิทธิในการเลือกอนาคตของตัวเอง เป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระโดยตัวเองในสถานการณ์ปัจจุบัน ชาวบ้านจำเป็นจะต้องเรียนรู้ชุมชนที่เขาอยู่ ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นสิ่งที่โลกกำลังจ้องอยู่ หนึ่ง เขาต้องเรียนรู้ที่จะเชื่อมสิ่งที่เขามีอยู่กับความต้องการ ความคาดหวังจากโลกภายนอกเท่าทันที่จะปกป้องสิทธิของเขา ในขณะที่เดียวกัน ก็ใช้สิทธิที่จะพิสูจน์ให้โลกเห็นว่า เขาสามารถทำประโยชน์ให้กับโลกได้ อย่างน้อยที่สุดปกป้องรักษาทรัพยากรของโลก สอง อาจจะบอกว่าเขาก็สนใจ

อยากจะได้เรียนรู้เพิ่มเติมที่จะทำวิจัย สาม อาจจะบอกว่า เขายินดีที่จะร่วมมือทำอะไรต่อมื่ออะไรที่จะใช้ทรัพยากรเหล่านี้
อย่างเป็นทางการยังเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ในเวลานี้เราต่อสู้เรื่องสิทธิชุมชนแค่เรื่องสิทธิทำกินว่าต้องให้อยู่ตรงนี้ ถ้าเป็นแค่นี้ไม่พอ มีอะไร
หลายอย่างที่เรากำลังคิด วิจัย ศึกษา”

ยศ สันตสมบัติ บอกว่า “สิทธิชุมชน หมายถึง สิทธิร่วม เหนือทรัพย์สินของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่
ดูแลรักษาป่าเท่านั้น จึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์จากป่า โดยนัยนี้ สิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ดังนั้น แม้ว่าโดยทฤษฎีแล้วสมาชิกของชุมชนทั้งหมดจะมี สิทธิตาม
ธรรมชาติ ในการใช้ทรัพยากรรวม แต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์โดยคำนึงถึง ความเป็นธรรมในสังคม เป็น
สำคัญตัวอย่างเช่น ชุมชนหลายแห่งมีกฎเกณฑ์อนุญาตให้แต่เฉพาะครัวเรือนที่แต่งงานใหม่และยากจนเท่านั้นจึงจะมี
สิทธิตัดไม้เพื่อใช้ส่วนตัว ในขณะที่ครัวเรือนที่มีฐานะดีจะไม่ได้สิทธิอันนั้น”

แนวคิดของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล “ผู้ยากไร้ทั้งหลายไม่ได้ต้องการดำรงตำแหน่งสาธารณะ ไม่ได้ต้องการตั้ง
พรรคการเมืองขึ้นมาชิงอำนาจในรัฐสภา หากต้องการสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิในการพิทักษ์
รักษาวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนสิทธิอื่นๆ อันเกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์ชีวิตโดยไม่ถูกรุกล้ำล่วงเกิน เกี่ยวข้องกับ
ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนของตน

เลิศชาย ศิริชัย บอกว่า “การไม่รับรองสิทธิชุมชนดังกล่าวของรัฐ ไม่เพียงทำให้ชุมชนเดือดร้อนในแง่ของแหล่งทำ
กินและแหล่งที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการทำลายสิ่งสำคัญที่รัฐไม่เคยนึกถึง คือ วัฒนธรรมของชุมชน ที่เมื่อก่อนให้
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันปรากฏให้เห็นชัดเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เพราะเมื่อชุมชนไม่สามารถใช้อำนาจของตัวเองจัดการ
ดูแลเรื่องทรัพยากรให้เป็นฐานในการเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างเพียงพอ ชุมชนก็คลอนแคลน ระบบความคิดความ
เชื่อ วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาเริ่มถูกฝ่าฝืนหรือทำลายเพื่อการดิ้นรนให้มีชีวิตรอด กรณีการไล่ที่หรือยึดที่ของ
ชุมชนก็ยิ่งชัดเจนมาก เป็นการไล่คนออกจากวิถีดั้งเดิมของชุมชน แต่กระจัดพลัดพรายไปอยู่ในที่คนไม่ได้ผูกพันกับ
วิถีดั้งเดิมของบรรพชนและประวัติศาสตร์ของชุมชน”

โครงการวิจัย “สิทธิชุมชนท้องถิ่น จากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน : การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทาง
นโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย” ค้นพบว่า “สิทธิ” เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้มาด้วยการต่อสู้กับธรรมชาติและเพื่อน
มนุษย์ด้วยกัน “สิทธิ” จึงเกิดขึ้นได้ด้วยการเคลื่อนไหวทางสังคม ด้วยการต่อสู้กับสถาบัน และด้วยการเรียกร้องต่อสู้
กับอำนาจรัฐ “สิทธิชุมชน” ไม่อาจมีขึ้นได้ ถ้าไม่มีผู้คนและชุมชนที่ตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของชุมชน”

นอกจากนี้ความลึกซึ้งแนบแน่นในอุดมการณ์สิทธิชุมชนเกิดขึ้นได้จากการที่ชุมชนมีความเข้าใจและวางพื้นฐาน
ทรัพยากรอันเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชน ที่สอดคล้องกับวิถีครองชีพของชุมชน โดยนัยดังกล่าว รัฐและกลไก
รัฐ จะไม่สามารถค้นพบประเด็น “สิทธิชุมชน” และไม่อาจเข้าใจซาบซึ้งในความละเอียดอ่อนของ “อุดมการณ์สิทธิ
ชุมชน” ในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้เลย ถ้ารัฐไม่เข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าและศักยภาพของชุมชนที่ตนเกี่ยวข้องหรือ
รับผิดชอบ

ดังนั้นโดยนัยเดียวกัน ความคิดเรื่อง “สิทธิ” “สิทธิมนุษยชน” และ “สิทธิชุมชน” ของแต่ละกลุ่มชน กลุ่มชาติ
พันธุ์ต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่สามารถ “สืบสาน” (reconstruct) จากชุมชนนั่นเอง โดยอาจวิเคราะห์จากระบบความ
เชื่อ ศาสนา จารีต ประเพณี พิธีกรรม ภาษา วรรณกรรมลายลักษณ์ วรรณกรรมมุขปาฐะ เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อม
เด็ก ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ลายผ้า ฯลฯ รวมไปถึงวิถีชีวิตประจำวัน และวงจรชีวิตนับแต่แรกปฏิสนธิจนถึงวาระสุดท้าย
ของชีวิต

สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิครอบครองเป็นเจ้าของอย่างเบ็ดเสร็จเหมือนสิทธิปัจเจกและสิทธิรัฐที่เจ้าของใช้สิทธิตนเอง กีดกันการเกี่ยวข้องจากภายนอกอย่างสิ้นเชิง เห็นได้จากกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ เศรษฐกิจชุมชน หรือการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ล้วนเป็นกิจกรรมที่ต้องการการสนับสนุนจากเครือข่ายท้องถิ่น ประชาสังคม และรัฐ อย่างไรก็ตาม ชุมชนก็ได้สร้างเงื่อนไข กติกา ที่มีการควบคุมการใช้จากภายนอก ป้องกันการละเมิดสิทธิชุมชน ซึ่งกล่าวได้ว่า สิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับผู้ที่ยั่งยืนดูแลทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของชุมชนเป็นอันดับแรก คนภายนอกจะมาอ้างสิทธิเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนเมือง มาอยู่เหนือการมีชีวิตรอดของชุมชนไม่ได้ ระดับของการมีส่วนร่วมจึงลดหลั่นกันไปตามความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตและสังคม

ชุมชนหมู่บ้านอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติ โดยจัดความสัมพันธ์ในลักษณะที่ถือได้ว่าเป็น “สิทธิชุมชน” ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันขององค์ประกอบด้านภูมิปัญญาในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนรวมไปถึงองค์ประกอบด้านอำนาจของชุมชนในการจัดการดูแลเรื่องการใช้ทรัพยากรดังกล่าว

ในด้านอำนาจของชุมชน พบว่า ชุมชนสามารถจัดระเบียบความสัมพันธ์ในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ ประการแรก ให้ความสำคัญกับ “สิทธิของผู้มาก่อน” ประการที่สอง ให้ความสำคัญกับการครอบครองเพื่อการใช้ประโยชน์ ประการที่สาม ให้ความสำคัญกับการครอบครองทรัพยากรในจำนวนจำกัดเฉพาะที่ใช้ประโยชน์ ประการที่สี่ ให้ความสำคัญกับสิทธิ โดยไม่สร้างความเดือดร้อน หรือละเมิดสิทธิผู้อื่น ทั้งนี้หลักสิทธิดังกล่าวมีความสลับซับซ้อนหรือมีความยืดหยุ่น เช่น สิทธิบางอย่างผู้ใช้ประโยชน์จะใช้ได้เพียงระยะสั้น ๆ ในขณะที่สิทธิบางอย่างผู้ใช้ประโยชน์สามารถครอบครองได้นานและค่อนข้างถาวรและสามารถสืบทอดสิทธิโดยลูกหลานได้ สิทธิบางอย่างคนอื่นสามารถร่วมใช้ได้

เป็นต้น

จากงานการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าประเด็น “สิทธิ” และ “สิทธิชุมชน” ในการจัดการทรัพยากรนั้นได้เคลื่อนไหวมากขึ้นในสังคมไทย ซึ่งนั่นเป็นสิ่งที่ดีแต่สิ่งที่ต้องดำเนินการต่อไปและอย่างต่อเนื่อง คือ การส่งเสริมให้เกิด “สิทธิชุมชนอย่างแท้จริง” และการขยายวงกว้างออกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ

ในที่นี้จะยกตัวอย่างหนึ่งในองค์กรชุมชนประมงพื้นบ้านที่เข้าใจเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างดี องค์กรชุมชนบ้านน้ำราบ อ. จ.ตรัง

ภาคใต้เป็นท้องถิ่นที่มีทรัพยากรหลายอย่างที่เป็พื้นฐานสำคัญสำหรับการก่อกำเนิด การดำรงอยู่และการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ทั้งฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทะเล ภูเขา ป่า ที่ราบลุ่มแม่น้ำ เป็นเหตุให้เกิดชุมชนมากมายโดยอาศัยความสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรเหล่านี้

ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนชุมชนเป็นสาเหตุที่ทำให้ต้องสูญเสียทรัพยากรที่เป็นสมบัติของชุมชนไปมากมาย ทั้งการที่นายทุนเข้ามาทำนาถุ้งในหมู่บ้าน การสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่าน การทำประมงอวนลาก อวนรุน วางยาเบื่อ ระเบิดปลา ใครเข้าถึงหรือครอบครองสิ่งเหล่านี้ก่อนก็สามารถกอบโกยได้ก่อน โดยเฉพาะอวนรุนเครื่องมือประมงที่มีรายได้ เป็นกอบเป็นกำซึ่งชาวประมงทุกคนในชุมชนสามารถที่จะเข้าถึงได้ และชาวบ้านในบ้านน้ำราบนี้ไม่ถึงว่ามันจะมีผลกระทบมากมายขนาดนี้ เวลาผ่านไปไม่นานทรัพยากรที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษก็เริ่มลดน้อยลงจนแทบหาไม่ได้ ชาวประมงบางคนที่มีที่ดินมีสวนยางก็หันหน้าไปทำสวนยางพารา คนที่ไม่มีที่ดินก็ต้องทนหากินในคลองที่เหลือแต่น้ำเปล่าที่มีรสเค็มนี้ รายได้แต่ละวันก็เพียงเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอดไปวันวันไปเท่านั้น แนวคิดในการสร้างจิตสำนึกชุมชนในการร่วมกันจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจึงเริ่มขึ้น ด้วยตระหนักว่า “สิทธิไม่ใช่การกอบโกยและสิทธิชุมชนก็ไม่ได้เป็นของปัจเจกนั่นเอง”

การปกป้องคลองบ้านน้ำราบเริ่มจากการที่แกนนำเห็นว่าทำจะไม่ได้ ด้วยเห็นแล้วว่าหากเป็นเช่นนี้ต่อไปคงจะหา
กินกันต่อไปไม่ได้ นี่เพียงเวลา 2-3 ปี ทรัพยากรลำคลองที่สมบูรณ์ตั้งแต่มุมมาตั้งแต่เริ่มสร้างโลกถึงกับเหลือเพียงน้ำกับโคลน
ไม่เพียงคนในรุ่นเราที่จะยากลำบาก ลูกหลานที่จะเติบโตมาจะทำมาหากินที่ไหน จึงมีการระดมคนที่มีความคิดเห็นคล้ายๆ
กัน มานั่งปรึกษาหารือ “เราทำกันทุกวิถีทางเพื่อให้คนในชุมชนเห็นปัญหาและพิษภัยของการใช้เครื่องมือประมงชนิดนี้และ
หันมาเป็นแนวร่วมในการปกป้องทะเล ตอนแรกเรามีกันเพียง 2-3 คน แต่เมื่อเราสามารถทำให้คนในชุมชนเข้าใจได้พลัง
เงียบที่มีในชุมชนจึงลุกขึ้นสู้ ซึ่งมีมากมาย” คำบอกเล่าของแกนนำคนหนึ่งซึ่งปัจจุบันเป็นชุดเฉพาะกิจทางทะเล บ้านน้ำ
ราบ

นอกจากนี้ยังมีการหนุนเสริมจากชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง ในการร่วมกันต่อสู้กับอวนรุน มีการ
ประสานงานกับหน่วยงานระดับจังหวัดทั้งในส่วนของผู้ว่าราชการจังหวัด และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ต่อมาขยาย
ผลสู่ความร่วมมือในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ พื้นฟูลำน้ำชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่ การปลูกป่า
ชายเลน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดเวทีเสวนาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร เชิญทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชนมา
ให้การเรียนรู้ รวมถึงการร่วมแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน จนกระทั่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากคนในชุมชน และ
ยังมีการขยายผลความร่วมมือในการรักษา พื้นฟูทรัพยากร รวมถึงปกป้องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วย
ตนเองออกสู่หมู่บ้านอื่นๆ เช่น แนวเขตทะเล ๔ บ้าน เขตพื้นที่อ่างสิเกาและยังมีกิจกรรมชุมชนในการปกป้องสิทธิชุมชนใน
ลักษณะคล้ายคลึงกันในพื้นที่อื่นๆ อีกเช่น อ่าวพังงา อ่าวระนอง เป็นต้น

กรณีความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชาวบ้านในภาคเหนือ

ในพื้นที่ดอยอินทนนท์ ที่รัฐประกาศให้พื้นที่ดอยอินทนนท์เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ มีการพยายามจะจับให้
ชาวบ้านในเขตอุทยานมาอยู่ร่วมกัน หรือไม่ก็พยายามบีบให้ออกไปจากพื้นที่อุทยานฯ ชาวบ้านซึ่งเป็นแกนนำในชุมชน
ลุกขึ้นเรียกร้องว่า ถ้าจับเอาเขาออกไปไว้นอกอุทยานฯแล้ว รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่จะรับผิดชอบในการที่จะทำให้พวกเขามี
ชีวิตอยู่ได้หรือเปล่า สิ่งที่เขาเรียกร้องคือ ขอใช้แรงงานของเขาในการทำไร่ เพื่อให้มีกินมีใช้อยู่ได้ ถ้าไปเปลี่ยนแปลงพวก
เขาแล้ว คนที่มาเปลี่ยนเขาจะรับผิดชอบพวกเขาได้หรือไม่

ในภาษาของชาวบ้าน “สิทธิ” จึงหมายถึง การที่พวกเขาเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของเขาได้เอง สิทธิจะต้องเกิดขึ้น
จากการที่ชุมชนหรือสังคมให้การยอมรับ และมีความชอบธรรม ในแง่นี้สิทธิชุมชนจึงสะท้อนมิติของอำนาจด้วย แต่ในกรณี
ตัวอย่างข้างต้นนี้ แสดงว่ารัฐไม่ยอมรับสิทธิการใช้ทรัพยากรในเขตอุทยานฯของชาวบ้าน ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องเรียกร้อง
ต่อสู้ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนอำนาจความชอบธรรมเสียใหม่ ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้ง เพราะภาครัฐนั้นยึดถือหลักการ
ของสิทธิเชิงเดี่ยวและยังผูกติดกับพื้นที่อีกด้วย จึงทำให้ไม่เข้าใจความหมายของสิทธิของชาวบ้าน ที่ประกอบด้วยมิติต่างๆ
อย่างหลากหลายและซับซ้อน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการ
ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของผู้เกี่ยวข้อง เพื่อเอื้อให้เกิดกลไกในการจัดการที่ประชาชนกับรัฐได้ร่วมมือกันจัดการได้อย่าง
แท้จริง ความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็นเร่งด่วนที่
จะต้องสร้างแนวทางใหม่ โดยพัฒนากลไกในการสร้างภาคีความร่วมมือ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เรียนรู้
ปรับวิสัยทัศน์และแนวคิดการทำงานร่วมกัน สนับสนุนกลไกการทำงานแบบมีส่วนร่วม ทั้งในยุทธศาสตร์ระดับชาติ และ
ระดับปฏิบัติการที่เป็นการบูรณาการในระดับจังหวัด เพื่อจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและเป็นการแก้ไข
ปัญหาความยากจนของคนจนในชนบทอย่างบูรณาการ สร้างโอกาสและช่องทางให้ภาคประชาชนและองค์กรภาครัฐได้
เรียนรู้ร่วมกัน ผ่านกระบวนการพูดคุย ทำความเข้าใจ และปฏิบัติการร่วมกัน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของแนวทางใหม่นี้ ซึ่งใน

ทศวรรษปัจจุบันสามารถที่จะบอกได้ว่าภาครัฐได้มีการตระหนักและให้ความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดย
สิทธิของชุมชนเอง

สิทธิในการจับปลา คือความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

ชุมชนต้องมีสิทธิกำหนดอนาคตตนเอง เพื่อให้ประมงขนาดเล็กมีสิทธิเท่าเทียมในการจัดทรัพยากรในชุมชนของตนเอง

ที่ผ่านมา ชุมชนประมงพื้นบ้านหรือประมงขนาดเล็กมักจะถูกเอาเปรียบจากนายทุนและกฎกติกาที่ถูกสร้างขึ้นมา เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากทะเลเสมอ ด้วยเหตุนี้จำเป็นต้องนำประเด็นเรื่องสิทธิของตนเองมาต่อสู้เพื่อความถูกต้อง ดังนั้นสิทธิจึงเป็นวิธีการต่อสู้หนทางหนึ่ง และสังคมเองก็ควรคำนึงสิทธิอันชอบธรรมนี้ด้วยเช่นกัน อย่าให้นายทุนเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรของพวกเขา หรือกลุ่มผลประโยชน์ที่หวังแต่ผลกำไรและทำลายทรัพยากรทางทะเล ไม่ว่าจะ เป็นเงื่อนไขใดก็ตาม หรือภาครัฐจะเป็นพวกหนุนหลังก็ตาม

ระบบสิทธิการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน เป็นระบบที่ให้ความสำคัญกับสิทธิส่วนรวมตามประเพณี ตามระบบคุณค่า ความเชื่อของชุมชน มีลักษณะเป็นสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่เป็นของส่วนรวม ซึ่งจะให้การเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกัน

ที่ผ่านมา จากการรุกรานของนายทุนจากการเข้ามาใช้ทรัพยากรธรรมชาติ มักส่งผลให้เกิดปัญหาในการใช้ร่วมกันของท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรในทะเลโดยการอ้างสิทธิครอบครอง จับจองเป็นเจ้าของพื้นที่ทำการประมงในทะเล เช่น สิทธิทำการประมงในอาณาเขต หรือสิทธิหน้าบ้าน(Territorial use rights in fisheries-TURFs) ซึ่งมีลักษณะเป็นสิทธิครอบครอง จะกระทำมิได้โดยเด็ดขาด เพราะจะทำให้คนส่วนใหญ่ถูกปิดกั้นสิทธิที่จะเข้าถึงทรัพยากรซึ่งเป็นของส่วนรวมแต่เดิม

ทรัพยากรประมงได้รับการยอมรับว่าเป็นหลักประกันของความมั่นคงทางอาหารของโลก คนทั่วโลกให้ความสนใจ FAO ได้จัดประชุม CCFI ขึ้น และได้มีกรรมการกำหนดยุทธศาสตร์การประมงยั่งยืน ในสี่ประเด็น คือ

- บทบาทและลักษณะของการประมง
- การประมงนานาชาติ
- ลดความยากจน
- แนวทางอนาคต

คนประมาณหนึ่งพันล้านคนกินสัตว์น้ำเป็นอาหาร เป็นแหล่งโปรตีน กรดไขมัน สารอาหารขนาดเล็กที่มีความสำคัญต่อเด็ก เป็นแหล่งโปรตีนราคาถูกที่สุดสำหรับคนจน เป็นแหล่งรายได้ ซึ่งมีคนกว่า 37 ล้านคนเกี่ยวข้องกับการทำประมง ถ้ารวมส่วนที่เกี่ยวข้องอื่นเข้าไปด้วยจะมีประมาณ 100 ล้านคนทั่วโลก มีคนในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกว่า 250 ล้านคนเกี่ยวข้องกับการประมง การผลิตของชาวประมงพื้นบ้านขนาดเล็กจึงนับว่ามีความสำคัญทางการค้า การประมงเป็นกำลังผลิตสำคัญเป็นที่พึ่งทางเศรษฐกิจ ในประเทศกำลังพัฒนาจะพึ่งพาเศรษฐกิจจากการประมงมาก หุ่นส่วนในตลาดการประมงใหญ่มากขึ้นในขณะที่การประมงแบบพื้นบ้านขนาดเล็กมีความสำคัญในฐานะเป็นเกราะป้องกัน เป็นหลักประกันในชุมชนมีอาชีพและสามารถมีชีวิตอยู่

ดังนั้น **หน้าที่ของ FAO คือ ทำให้เกราะป้องกันนี้ยังดำรงอยู่ในสังคมโลก ซึ่งเป็นส่วนช่วยสำคัญในการสร้าง ความมั่นคงทางสังคมด้วย** แต่สังคมชุมชนชาวประมงขนาดเล็กต้องเผชิญกับวิกฤติต่างๆ มาก หลายประเด็น เช่น ได้รับความกระทบจากการประมงที่ใหญ่กว่า ทรัพยากรเสื่อมโทรม ชายฝั่งถูกทำลาย เป็นต้น ในชุมชนชาวประมงขนาดเล็กเองก็มีความเป็นพลวัต มีการพัฒนาเครื่องมือที่มีความเหมาะสม และปรับเปลี่ยนได้ มีการใช้น้ำแข็งในการรักษาสัตว์น้ำ มีภูมิปัญญาในการจับสัตว์น้ำและรักษาทรัพยากร มีการเรียนรู้ที่จะช่วยตัวเอง มีกลไกทางวัฒนธรรม-สังคมที่สามารถทำงานร่วมกับรัฐได้

ข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับชาวประมงขนาดเล็ก มีจำนวนมาก ภายใต้การสหประชาชาติ (UN) เช่นในปี 1982, 1992, 1995, 2000, 2001, 2002 เป็นต้น (สนธิสัญญาว่าด้วยสมุทร, COC ปี 1995, ประชากรประมง 1995, เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 2000, วาระ 21 ปี 1992, ข้อตกลงโจฮันเนสเบิร์ก ปี 2002) ปัญหาที่เกิดขึ้นมาก มาจากการทำประมงเกินขนาดเกินศักยภาพโดยใช้เครื่องมือมาก ขนาดใหญ่ และผิดกฎหมาย รัฐบาลต่างๆร่วมในข้อตกลง แต่ยังไม่ปฏิบัติจัดการไม่ได้ เนื่องจากมีนักการเมืองเป็นนักธุรกิจลงทุน จึงมุ่งส่งเสริมมากเกินไปเพื่อเศรษฐกิจและที่สำคัญ อำนวยการจัดการยังรวมศูนย์

เราจึงต้องเริ่มพิจารณา พุดคุยในประเด็นสิทธิชุมชน สิทธิการประมงให้มากขึ้น ก่อนหน้านั้นเราเน้นใช้ระบบนิเวศน์ ในการจัดการทรัพยากรประมงแบบองค์รวม ยังสำคัญที่ต้องทำต่อไป เพราะยังมีการจัดการแบบแยกส่วนทรัพยากร เช่นเดิม

ควรมีกรรมสิทธิ์ในการทำประมงหรือไม่

การประมงโลกเรามี ๒ แบบใหญ่ๆ ได้แก่ขนาดเล็ก และขนาดอุตสาหกรรม ซึ่งความเป็นเจ้าของเหนือทรัพยากร ไม่ชัดเจน จะถูกยืนยันเมื่อปลาถูกจับขึ้นมาแล้ว รัฐบาลจึงเข้ามาบริหารจัดการ ซึ่งการจัดการนั้นต้องทราบที่ชัดเจน (หลัง ๑๙๘๐) และพิสูจน์แล้วว่า รัฐบาลส่วนใหญ่ไม่มีศักยภาพเพียงพอ

ปัญหาที่พบในการประมง คือ กรรมสิทธิ์ไม่ชัดเจน และศักยภาพในการจัดการของรัฐ ข้อเสนอคือ ต้องส่งเสริม การประมงที่ยั่งยืน การประมงต้องทำในฐานสิทธิ และการจัดการต้องมีกรอบความร่วมมือ มีระบบพัฒนาระดับภูมิภาค ที่ ผ่านมาแถบเอเชียใช้วัฒนธรรมตะวันตก(เพราะพึ่งเทคโนโลยีเป็นหลัก) ในการจัดการทรัพยากรประมง คือ ใช้ระบบโควต้า ซึ่งใช้ไม่ได้ ไม่ได้ผล และล้มเหลว

การทำประมงแบบรับผิดชอบ

- การประมงขนาดเล็กต้องสามารถใช้ได้ ชุมชนจัดการทรัพยากรได้ในข้อเท็จจริงอยู่แล้ว
- ส่งเสริมการจัดการทรัพยากร แบบ Co-management ซึ่งดำเนินการโดยองค์กรชุมชน
- กระจายอำนาจให้ท้องถิ่น
- ให้สิทธิพิเศษแก่ชาวประมงขนาดเล็ก ให้ในนามชุมชน สิทธิที่ได้รับไม่ใช่สิทธิเหนือทรัพยากร
- ผู้ทำการประมงต้องทำแบบรับผิดชอบ
- รัฐบาลแต่ละประเทศ ต้องลดบทบาทลง ชุมชนดำเนินการมากๆ
- ถ้าทำได้สำเร็จ จะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน

สิ่งที่ต้องพิจารณาเป็นพิเศษ คือ สมาชิกชุมชนอาจต้องลดเรื่องลงเพื่อจัดการปัญหาการประมงเกินศักยภาพทะเล, สมาชิกชุมชนบางคนอาจทำไม่ได้ เช่น ใช้เครื่องมือทำลาย ต้องให้สิทธิชุมชนในการขบออก(ไม่ให้สิทธิทำประมง), เมื่อมีการ ฝ่าฝืนชุมชนต้องมีอำนาจในการลงโทษ, ความเป็นเจ้าของทำให้ชุมชนช่วยกันเป็นหูเป็นตา ว่าคนอื่นทำการประมงถูกหรือไม่

...แต่ทั้งหมดนี้ ต้องจัดการความขัดแย้งให้หมดเสียก่อนจึงจะสร้างความร่วมมือได้ และ ต้องมีความไว้วางใจ เชื่อใจ ก่อน ด้วย...

ชุมชนกำหนดสิทธิตนเอง

การหาอยู่หากินของชาวประมงขนาดเล็ก เป็นปัจจัยสำคัญที่จะผลักดันให้ชาวประมงขนาดเล็กเข้าร่วมในการจัดการทรัพยากรในตัวเองอยู่แล้ว แต่ฐานทรัพยากรกลับถูกทำลายโดยระบบตลาดที่ใหญ่โต และระบบอุตสาหกรรมการประมง อันเนื่องจากการกระตุ้น)ความต้องการบริโภคสัตว์น้ำ ซึ่งมากขึ้นเรื่อยๆ ทั่วโลก ประเด็นสำคัญคือ สิทธิเหนือทรัพยากรถูกกำหนดโดยคนภายนอก ไม่ใช่คนในชุมชนที่อยู่กับทรัพยากรเอง

“การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่เกิดภัยพิบัติธรรมชาติ และจากน้ำมือมนุษย์ด้วยกันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ แต่อย่าเข้าใจผิดว่าการพัฒนาชุมชนประมงคือการที่เราจะสอนเขาให้จับปลาให้เป็น ตรงกันข้ามสิ่งที่ถูกต้องของการพัฒนาชุมชน คือ การคืนสิทธิการจับปลาให้พวกเขา ที่เราช่วงชิงมาจากเขา ภายใต้คำว่ารัฐต่างหาก”

ทิศทางอนาคต ภาคการประมงต้องการการจัดการระบบใหม่ ชาวประมงพื้นบ้านต้องมีส่วนร่วม มีตัวตน ชาวประมงพื้นบ้านต้องได้ร่วมในเวทีระหว่างประเทศ ต้องสร้างความร่วมมือกับผู้คนทุกระดับ ที่ไม่ใช่ผู้อยู่ในภาคประมง และสร้างจิตสำนึกให้แก่ผู้กำหนดนโยบาย ในประเด็นชุมชนชายฝั่งภายใต้ หลักสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมง ที่ยอมรับกันทั่วไป ได้แก่

๑. การสร้างความตระหนักถึงสิทธิชุมชน ความรับผิดชอบ(บทบาท)ของสถาบันองค์กรชุมชนที่จะจัดการทรัพยากร

ต้องเป็นกลุ่มองค์กรของชาวประมงที่ตื่นตัว หรือกลุ่มองค์กรของเกษตรกรที่ทำกรเกษตร คาดหวังตนเองมากกว่าคาดหวังกับภาครัฐ ปัญหาสำคัญ คือทำอย่างไรให้มีคนรุ่นใหม่ในชุมชน จะสืบสานภารกิจต่อเนื่องในอนาคต

๒. ระบบสิทธิชุมชนในทางสังคม ในการจัดการทรัพยากร

- สิทธิในการทำการประมง
- สิทธิในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง รักษา ดูแลและทำการประมง
- สิทธิในการใช้พื้นที่หาด ชายฝั่ง ในการจอดเรือ ตกปลา ทำอวน ฯลฯ
- สิทธิในทางเศรษฐกิจ

๓. ต้องมีองค์ความรู้ ในการจัดการทรัพยากร ซึ่งหมายถึง

- ความรู้ในระบบนิเวศน์ของทรัพยากร รู้จักฤดูกาล ชนิดสัตว์น้ำ การเติบโต ถิ่นที่อยู่ ลักษณะนิสัย รู้จักเลือกจับ ฯลฯ
- ความรู้ด้านความเชื่อ เชื่อว่าทะเลเป็นของทุกคน ทุกคนจับปลาได้ตราบดีที่เคารพกติกาของชุมชน ซึ่งตัวองค์ความรู้ทั้งสองแบบนี้ จะทำหน้าที่ในการจัดการแยกแยะสิทธิได้เป็นอย่างดี ซ้ำยังทำหน้าที่คัดสรรบุคคลที่จะทำการประมงเป็นชาวประมงโดยตัวมันเองด้วย

๔. ขอบเขตของสิทธิ

- ขอบเขตของสิทธิชุมชน ต้องไม่มีการจำกัดพื้นที่ ว่าได้เท่าไร อย่างไร
- ขอบเขตในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่นั้น ต้องกำหนดพื้นที่จากฐานของระบบนิเวศน์ทรัพยากร

จากนี้ หลักเกณฑ์สำคัญทางสังคมที่ไม่ควรมองข้ามและจำเป็นจะต้องกำหนดสิทธิอันถูกต้องนี้ ให้ปรากฏชัดเจน
ต่อชุมชน ให้พวกเขารับรู้ถึงสิทธิที่พึงมีของชุมชน เพื่อจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในการจัดการทรัพยากรทะเล
และชายฝั่งที่ยังเกิดขึ้นอยู่ และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการปกป้องทรัพยากรทางธรรมชาติในท้องถิ่น
ตนเองให้เกิดความยั่งยืน

สิทธิในการกำหนดราคาผลผลิต : เมื่อชาวประมงพื้นบ้านไม่มีสิทธิต่อรอง

เมื่ออาชีพประมงพื้นบ้านตกอยู่ในสภาพอดทน ดันรนต่อสู้กับสภาวะสินค้าแพง ไม่ว่าจะเป็ราคา น้ำมัน อุปกรณ์ทำการประมงที่เพิ่มขึ้นทุกวัน ในขณะที่มูลค่าราคาสัตว์น้ำที่จับมาได้ขึ้นอยู่กับกลไกตลาดที่ถูกควบคุมโดยพ่อค้าคนกลาง โดยการค้ายแบบนี้ดูเหมือนชาวประมงพื้นบ้านจะต้องแบกรับภาระที่ยากลำบากขึ้นมากขึ้น บางครั้งออกทะเลก็ใช้ว่าจะจับ กุ้ง หอย ปู ปลา กลับมาได้ทุกครั้ง ในขณะที่ทรัพยากรทางทะเลลดน้อยลงจากแต่ก่อนไปมาก

ปัญหาดังที่กล่าวมา ชาวประมงพื้นบ้านบางชุมชนจึงได้คิดหาทางออกให้กับวิถีชีวิตของตัวเอง เพื่อความอยู่รอด เมื่อมีแนวคิดเช่นนี้ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างการมีส่วนร่วมภายในชุมชนของตนเองให้รวมกลุ่มกันขึ้น

กล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มหรือการรวมตัวกันของแพชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งเป็นรูปธรรมในการพยายามปลดแอกจากพันธนาการทางเศรษฐกิจ เป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิในการกำหนดราคาผลผลิตของตนเอง

จากการให้สัมภาษณ์ของชาวประมงพื้นบ้านที่สะท้อนความสัมพันธ์ในประเด็นที่กล่าวถึงข้างต้นได้อย่างถึงแก่นว่า “ชาวประมงพื้นบ้านไม่มีสิทธิต่อรองราคาได้เลย ถ้าแก่คนนั้นสามารถที่จะด่าพ่อ ด่าแม่ ได้เลย เนื่องจากเขาปกครองได้ทั้งหมด เมื่อการถูกกดขี่ด้านราคาและความไม่ยุติธรรมเกิดขึ้น จุดเริ่มต้นของการรวมตัวจึงขยายผลออกมาจากการพูดคุยกันของคนเพียง 4 คน ที่ได้เริ่มชักชวนพรรคพวกในหมู่บ้านมารวมกลุ่มกันจนได้สมาชิก 22 คน จัดตั้งเป็นกลุ่มแพชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาของชาวประมงพื้นบ้าน แต่ก็ยังประสบปัญหาทางด้านการบริหารจัดการและการตลาด”

แพชุมชน พื้นชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน

ที่ผ่านมาการขยายแนวคิดเรื่องแพชุมชนสู่การสร้างเครือข่ายจนกลายเป็นแพกลางนั้น มีเป้าหมายที่การสร้างความเข้มแข็งในการต่อรองราคาผลผลิตแต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จจากการบริหารจัดการทางด้านการผลิต การตลาดและราคาที่บริหารโดยองค์กรชุมชน เนื่องจากยังไม่พร้อมและยังขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการแพในระยะเริ่มต้น รวมถึงความไม่เข้าใจในเป้าหมายที่แท้จริงของสมาชิกทั้งหมดที่เกิดจากการรวมตัวกันหลายๆ กลุ่มมาทำงานร่วมกัน รวมทั้งการหวังเพียงผลกำไรเป็นส่วนใหญ่และหวังพึ่งพาแหล่งทุนภายนอกเพียงอย่างเดียวเพื่อประคองแพให้อยู่ได้นั้นไม่ยั่งยืนจึงยังไม่สามารถนำไปสู่การจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรได้อย่างแท้จริง

ดังนั้น จุดเริ่มต้นของแพชุมชนอาจต้องเริ่มต้นจากการร่วมสร้างเป้าหมายที่ชัดเจนของกลุ่มเครือข่ายแพชุมชนเป็นอันดับแรกก่อนจะนำไปสู่การวางแผนร่วมกัน สำหรับการบริหารจัดการควรมอบหมายให้ผู้ที่มีประสบการณ์ก่อนในระยะเริ่มต้นหรือต้องมีที่ปรึกษาที่สามารถให้คำแนะนำได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะต้นทุนที่สำคัญ

กรณีการตั้งกลุ่มแพชุมชนหรือแพกลางบ้านขอนแก่น ซึ่งเป็นการเริ่มต้นของคนจำนวนไม่กี่คนและต่อสู้อาจสามารถกลายเป็นกลุ่มที่ยืนหยัดในการปลดแอกได้ถอนหนี้สินจากนายทุนได้ และการใช้เวลายาวนานในการบ่มเพาะประสบการณ์กว่าจะสามารถเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพเป็นแพต้นแบบและขยายผลต่อไปยังชุมชนอื่นๆ

ขณะนี้หลายชุมชนหลายชุมชนได้มีการรวมกลุ่มสร้างแพชุมชนขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อม ความเข้มแข็งของชุมชนและสิ่งที่เกิดขึ้นก็ส่งผลกระทบต่อชุมชนอื่นๆ การรวมกลุ่มโดยชุมชนเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งและบริหารจัดการเองเช่นนี้จะมีผลทำให้คนในชุมชนมีทางเลือก ทางออกในการขายสินค้าของตนมากขึ้น อีกทั้งถ้าแก่ทั้งหลายจะต้องปรับตัวตามระบบแพของชุมชน คือ การลดลงของการเอาัดเอาเปรียบ ซึ่งน่าจะเป็นทางออกและการดำรงอยู่ของทุนในชุมชนที่ปลอดภัยแล้วเหล่านี้ ในการรวมกลุ่มเช่นนี้ย่อมนำไปสู่การแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างแท้จริงและยั่งยืน

การจัดตั้งแพชุมชนเป็นการสร้างระบบ แนวคิด การทำงาน ร่วมกันในชุมชน ดังนั้นการมีข้อตกลงร่วมกันนับเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งแต่ละพื้นที่ย่อมแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็ยังคงมีจุดร่วมเหมือนกัน

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งแพชุมชนบ้านขอนแก่น คือ

- เพื่อเป็นแหล่งขายผลผลิตของสมาชิกและคนในชุมชน
- เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มมีอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง
- เพื่อศึกษาเรียนรู้การบริหารจัดการระบบกลุ่มอย่างเป็นทีม
- เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ปลูกจิตสำนึกของคนในสังคม
- เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มรู้จักสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็งและยืนด้วยลำแข้งตนเอง
- เพื่อปลดแอกชาวประมงพื้นบ้านอย่างมีประสิทธิภาพ
- เพื่อเป็นที่ศึกษาเรียนรู้ของลูกหลาน

รูปแบบการให้บริการของแพชุมชนคือ

- รับซื้อสัตว์น้ำจากสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านและนำผลผลิตสัตว์น้ำส่งไปยังตลาดหรือถ้าแก่วันต่อวัน
- ขายน้ำมัน(เบนซินหรือดีเซล) เพื่อใช้ในการทำการประมงให้กับสมาชิก
- จัดซื้อเครื่องมือประมง เช่น อวน ให้กับสมาชิกที่เป็นชาวประมง

แพชุมชน อรุณกิจสีเขียวเพื่อการอนุรักษ์ทะเลและสิ่งแวดล้อม

(Community fish-landing Cooperatives)

เมื่อชุมชนประมงพื้นบ้านหลายพื้นที่ ต่างประสบปัญหาถูกเอาัดเอาเปรียบจากการขายสินค้า จากปัญหาดังกล่าวจึงนำมาสู่การจัดตั้งแพปลาชุมชนขึ้น โดยการรวมตัวกันในลักษณะกองทุนซึ่งผลกำไรที่ได้จะปันคือสู่ชุมชนในรูปแบบของการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกและส่วนหนึ่งของกำไรใช้สำหรับฟื้นฟู อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง เพื่อให้เป็นแหล่งอาหารและทำกินของชุมชนต่อไป

“ทำอย่างไรให้ชุมชนอยู่ได้ พึ่งตนเองได้ เข้มแข็ง ยืนหยัดด้วยตัวเองและจะเป็นการทำเพื่อบ้านเกิดและอนุรักษ์ทะเลจริง”

“สมาชิกแพปลาชุมชน รู้สึกพอใจที่ได้คืนความสมดุลทางธรรมชาติให้กับทะเล”

ในการทำแพชุมชนทุกๆ คนจะต้องพึ่งพากัน ต้องพึ่งกลุ่มและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในการทำธุรกิจชุมชนนั้นหากมีความตั้งใจ มุ่งมั่นก็จะทำให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนต่อไป ชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งพา พึ่งพิงตัวเองให้ได้และจะเป็นอีกวิธีหนึ่งใน

การรักษาทรัพยากรและก่อให้เกิดส่วนร่วมในการฟื้นฟูทะเล เขตการอนุรักษ์ การปลูกป่า นอกจากนี้เป็นการสร้างกิจกรรมที่ทำให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาทะเล สร้างความมั่นคงและหลักประกันในการทำมาหากิน ขณะเดียวกันก็มีกฎ กติกา ร่วมกันว่าชาวประมงพื้นบ้านที่นำสัตว์น้ำมาขายในแพชุมชนจะต้องไม่ใช่เครื่องมือผิดกฎหมายและอวนตาไม่ต่ำกว่า 5 ซม. เพื่อป้องกันการจับสัตว์น้ำขนาดเล็กและเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟูสัตว์น้ำที่จะช่วยสร้างสมดุลให้กับทะเล

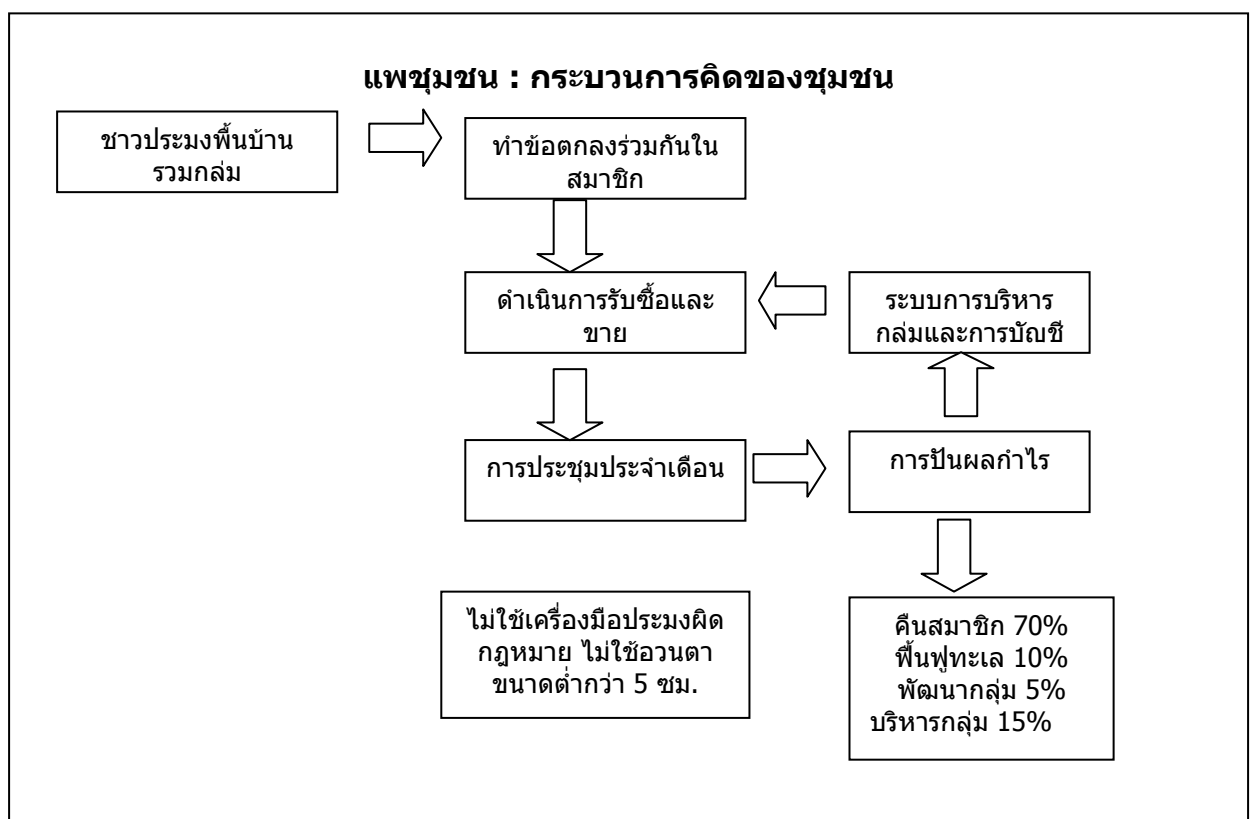
จากจุดเริ่มต้นและแนวคิดในการทำแพชุมชนโดยชุมชนนั้น ถือเป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมที่จะทำให้เกิดความเข้มแข็งให้กับตนเองและชุมชน โดยมีรูปแบบในการทำธุรกิจ ดังนี้

- เพื่อสร้างกิจกรรมให้เกิดจิตสำนึกในการฟื้นฟูทะเลและเป็นหลักประกันความมั่นคงด้านทรัพยากรสัตว์น้ำ
- เพื่อเรียนรู้ระบบบริหารจัดการธุรกิจได้ด้วยตนเอง
- เพื่อให้สามารถพึ่งตัวเองได้ในอนาคตและลดขั้นตอนจากนายทุนในชุมชน

แท้จริงแล้วระบบของธุรกิจแพชุมชนเป็นเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ เป็นระบบตลาดที่ไม่มีกีดกันผูกขาด เป็นการติดต่อค้าขายกันโดยตรงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ภายใต้การช่วยเหลือ พึ่งพากันและกัน แทนการแข่งขัน ภายใต้ระบบเศรษฐกิจสากล

แพชุมชน : การแบ่งปันที่มีแนวคิดอนุรักษ์ทรัพยากรทะเล

แพชุมชนจัดตั้งขึ้นในลักษณะกองทุนซึ่งกำไรที่ได้จากการขายผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำจะถูกแบ่งคืนกลับสู่ชุมชนในรูปของการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกและส่วนหนึ่งของผลกำไรใช้สำหรับเป็นกองทุนเพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง เพื่อให้ทะเลยังคงเป็นฐานอาชีพและแหล่งอาหารที่ยั่งยืนของชุมชน

แพชุมชน : เศรษฐกิจชุมชน

เศรษฐกิจที่กระจายรายได้เป็นระบบตลาดที่ไม่มีการผูกขาด เป็นการติดต่อการค้าโดยตรงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ภายใต้การช่วยเหลือพึ่งพซึ่งกันและกันแทนการแข่งขัน จึงแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและระบบเศรษฐกิจแบบอุปถัมภ์

แพชุมชน : ผลลัพธ์ที่ได้มากกว่าผลผลิต

แพชุมชนทำให้ชาวบ้านพึ่งพาตัวเองได้และเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยรักษาทรัพยากรในทะเล เพราะสมาชิกแพปลาไม่ใช่ไม่ใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย ไม่ใช่ขวานตาขนาดต่ำกว่า 5 ซม. และได้นำผลกำไรส่วนหนึ่งทำเป็นกองทุนฟื้นฟูทะเลโดยมีกิจกรรม เช่น ทำเขตอนุรักษ์พืชพันธุ์สัตว์น้ำ ปลูกป่าชายเลนและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ กิจกรรมดังกล่าวจะนำมาซึ่งความมั่นคงทางอาหารและอาชีพของคนที่ย้ายทะเลเป็นฐานการผลิต

แพชุมชน : เส้นทางลำเลียงทรัพยากรสัตว์น้ำจากหมู่บ้านสู่เมือง

เมืองกับชนบทสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดโดยชนบททำหน้าที่ป้อนทรัพยากรธรรมชาติให้เมืองได้อุปโภคและบริโภคและแพปลาเป็นเสมือนเส้นทางธุรกิจที่เชื่อมผลิตภัณฑ์จากทะเลสู่เมือง

แพปลาเก่าแก่ : ระบบอุปถัมภ์แบบผูกขาด

แพปลาเก่าแก่เป็นกลไกสำคัญที่ผลักดันให้วงจรชีวิตในหมู่บ้านชาวประมงพื้นบ้านเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งในแต่ละวันเพราะเป็นระบบอุปถัมภ์ที่เปิดโอกาสให้ชาวประมงพื้นบ้านประทังตัวเองให้อยู่รอดได้ด้วยการกู้ยืมเครื่องมือประมง ข้าวของเครื่องใช้ไปจนถึงเงินสด และผ่อนให้ใช้หนี้โดยการหักจากเงินค่าขายสัตว์น้ำ ด้วยเหตุนี้ชุมชนประมงพื้นบ้านในหลายพื้นที่จึงประสบกับปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบจากการขายสินค้าให้กับเจ้าเก่าแก่แพปลาและพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อสินค้าจากแพปลา

ผู้หญิง : บทบาทสำคัญต่อแพชุมชน ส่วนหนึ่งในการเปลี่ยนแปลง

สุนิต ชูแก้ว ผู้ร่วมทำแพปลาชุมชนบ้านคูขุด กล่าวว่า “ทำอย่างไรให้ชุมชนอยู่ได้ พึ่งตนเองได้ เข้มแข็ง ยืนหยัดด้วยตัวเอง และขณะเดียวกันได้ทำเพื่อเป็นการตอบแทนบ้านเกิดและอนุรักษ์ทะเลได้จริง”

วรรณภา สุวรรณรัตน์ ผู้ร่วมริเริ่มทำแพชุมชนบ้านคูขุดและสมาชิกแพชุมชน กล่าวว่า “สมาชิกแพชุมชนรู้สึกภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการรักษาทะเลและคืนความสมดุลทางธรรมชาติให้กับทะเล”

สิทธิของชาวประมงพื้นบ้านในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร

หลายต่อหลายครั้งที่โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ถูกดำเนินการขึ้นโดยที่ชุมชนท้องถิ่นไม่เคยรับรู้เรื่องราวเหล่านั้นมาก่อนเลย บางครั้งแม้มีการนำเสนอข้อมูลทั้งจากรัฐ และเอกชนซึ่งเป็นผู้ดำเนินโครงการก็มักเป็นการให้ข้อมูลที่บิดเบือนไม่ตรงตามความเป็นจริง หรือไม่ก็เป็นการนำเสนอความเป็นจริงแค่เพียงด้านเดียว นั้นย่อมไม่สามารถนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชอบธรรม และโปร่งใสให้เกิดขึ้นได้

"สิทธิได้รู้" (rights to know) นับเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในความเป็นพลเมืองของรัฐ ตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสาร พ.ศ. 2540 การรับรู้ข้อมูลที่ถูกถ่วงตามความจริงย่อมเป็นฐานสำคัญในการสร้างสังคมประชาธิปไตย อันหมายถึงสังคมที่ปกครองโดยอำนาจของประชาชนเป็นหลัก

ปัจจุบันองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ของรัฐเข้าใจนัยสำคัญในบทบาทหน้าที่ของตนบิดเบือนไป ใช้อำนาจตัดสินใจอย่างเบ็ดเสร็จในการพิจารณาอนุมัติโครงการพัฒนา นโยบาย กฎหมาย ต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหา ตามมาอย่างมากมาย ความไม่โปร่งใสดังกล่าวนำไปสู่การพิจารณาตัดสินใจเพื่อวางแผนการจัดการใช้และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ของคนบางกลุ่ม โดยพยายามลดทอนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเบื้องต้นได้แก่ทำให้ประชาชนไม่มีโอกาสรับรู้รายละเอียดเกี่ยวกับการกำหนดนโยบาย ทิศทางการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การอนุมัติโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ซึ่งต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานการผลิต อันนำไปสู่การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ และกีดกันคนท้องถิ่นออกไป ลดฐานะให้ให้กลายเป็นลูกจ้างใช้แรงงาน ไม่มีฐานการผลิตของตนเอง และลดทอนสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดนอ้างสิทธิความเป็นรัฐ เหนือสิทธิความเป็นมนุษย์

ถึงแม้ปัจจุบันประชาชนจะเข้าใจสิทธิในการได้รู้มากขึ้น และกฎหมายเองก็รับรองสิทธิเข้าตรวจสอบข้อมูลข่าวสารของราชการ (ตามมาตรา 9) บุคคลไม่ว่าจะมีส่วนได้เสียเกี่ยวข้องหรือไม่ก็ตามย่อมมีสิทธิเข้าตรวจสอบ ขอสำเนา หรือขอสำเนาที่มีค่ารับรองถูกต้องของข้อมูลข่าวสารของราชการ แต่กระบวนการเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เที่ยงตรงจากหน่วยงานต่างๆ ก็ยังคงเป็นช่วงโหวงของสังคมอยู่เช่นเคย ผ่านวาทะกรรมอันแสนคุ้นเคยเช่น "ความลับของทางราชการ" และมากมายที่พยายามนำเสนอข้อมูลที่ไม่ใช่ความจริง

จากประสบการณ์ของการใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสารเพื่อคัดค้านโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน(Sea Food Bank) จนต้องล้มเลิกไปในที่สุด เนื่องจากการโครงการดังกล่าวได้พยายามปรับระบบสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสาธารณะมาเพื่อเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล และมีแนวโน้มในการเปลี่ยนมือและอาจตกอยู่ในครอบครองของนายทุนในท้ายที่สุด นอกจากนั้นแล้วการทำระบบเกษตรภายใต้สัญญาจ้าง (Contract Farming) ย่อมเปลี่ยนฐานะจากเกษตรกรที่ประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นการเกษตรแบบอยู่ภายใต้กำกับการบริหารจัดการของบริษัททุนการเกษตร ทำให้มีแนวโน้มของการล่มสลายในอาชีพประมงพื้นบ้าน

จากตัวอย่างดังกล่าว หากประชาชนไม่มีโอกาสรับรู้ว่าขณะนี้รัฐกำลังมีแผนการอะไรเพื่อจกฉวยทรัพยากรมาเปลี่ยนเป็นเงิน โดยไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชน และความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นฐานทุนสำคัญของผู้คนส่วนใหญ่ในประเทศ บ้านเมืองเราย่อมไม่เกิดความเป็นสังคมที่ก้าวหน้า พลเมืองย่อมไม่สามารถกำกับดูแล

ประโยชน์สุขของตน ไม่มีโอกาสเลือกรับหรือปฏิเสธการพัฒนาทางวัตถุและตัวเลข หรือเลือกที่อยู่ที่ยืน วิถีชีวิต วัฒนธรรมของตนเองได้ นั่นย่อมหมายความว่าประชาธิปไตยที่เราเชิดชูมานั้นเป็นสิ่งจอมปลอม ที่ระบบตัวแทนย่อมจะสร้างโทษแก่เจ้าของอำนาจที่แท้จริง

ดังนั้นการยกระดับการเข้าถึงและเท่าทันข้อมูลข่าวสารต่างๆ ย่อมเป็นหนทางที่จะนำไปสู่กระบวนการติดตามตรวจสอบ และใช้สิทธิใช้เสียงในการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง ไม่ว่าจะเพื่อการวิพากษ์วิจารณ์ การออกความเห็นในการจัดประชาพิจารณ์ เพื่อการร่วมกันกำหนดทิศทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในท้ายที่สุด

สิทธิการมีส่วนร่วมทางการเมือง

กระแสการตื่นตัวขององค์กรทุกภาคส่วน ต่อการพยายามสร้างพื้นที่ให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ เหมือนเป็นฉันทามติร่วมในสังคมว่าแนวทางการดำเนินงานในระดับโครงสร้างการบริหารประเทศไม่สามารถผดุงความยุติธรรมและสร้างความเท่าเทียมให้เห็นผลเป็นที่ประจักษ์ได้จริงในสังคม ระบบระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินของคณะผู้ที่มีอำนาจในแต่ละยุคสมัย แม้จะมีกรอบการพัฒนาความร่วมมือภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์งาน แต่ยังคงมีประเด็นปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้มาโดยตลอดคือ **อำนาจการบริหารและการจัดสรรการใช้-การเข้าถึงทรัพยากร** ทั้งของภาครัฐและเอกชนที่ยังคงผูกขาดอยู่ที่ส่วนกลาง ไม่มีการกระจายอำนาจอย่างแท้จริงให้แก่ส่วนท้องถิ่น และยังมีเค้าโครงของระบบอุปถัมภ์ภายในองค์กรที่รองรับเป้าประสงค์เฉพาะของตนเอง ประเด็นความไม่โปร่งใสและไม่เท่าเทียมของระบบการจัดสรรทรัพยากร จึงเป็นข้อที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาในระดับสาธารณะ

รัฐธรรมนูญ 2550 ได้ขานรับและมีมาตรการในการป้องกันความฉ้อฉลนี้ เพื่อปกป้องวิถีวิถีชีวิตศรัทธาของประชาชน ดังในหลายกรณีที่อ้างอิงตามบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญ 2540, 2549 และ 2550 ในการร้องขอให้มีการเปิดเผยข้อมูลข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโครงการพัฒนาของรัฐที่มีแนวโน้มสร้างผลกระทบต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม การมีส่วนร่วมที่จับต้องได้ รับหรือยุติโครงการด้วยการทำประชาคมและมาตรการทางกฎหมายที่ให้หลักประกันที่เชื่อมต่อปฏิบัติการทางสังคมขององค์กรชุมชนท้องถิ่นเพื่อพิทักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์รวม ทว่าการตอบรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่เป็นไปตามกระบวนการ ซึ่งมักจะมีปรากฏการณ์เฉพาะให้ผลงานในขั้นตอนนี้หมดความเชื่อถือลง โดยเฉพาะประเด็นความขัดแย้งของการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างซึ่งต้องยกให้เป็นปัญหาเชิงสาธารณะและต้องได้รับการแก้ไขจากคนทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องจึงทำให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในการต่อสู้พิทักษ์ทรัพยากร ทั้งในระดับท้องถิ่นและขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์ต่อการปรับปรุงโครงสร้างการจัดการทรัพยากร เพื่อความสมดุลและเป็นธรรมในสังคม

บทบาทของประชาชนหรือที่เรียกว่า “การมีส่วนร่วม” กับการกำหนดทิศทางการพัฒนา การตัดสินใจ ทั้งในระดับชุมชนจนถึงการปรับเปลี่ยนนโยบายแห่งรัฐเป็นการแสดงออกถึงการใช้สิทธิที่พึงมีของตนเองอย่างอิสระภายใต้กติกาการอยู่ร่วมที่มีปรากฏไว้โดยชอบธรรม ทั้งมิติกฎหมาย สังคม และวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเจริญงอกงามให้กับประเทศชาติ แต่อย่างไรก็ดีเราต้องยอมรับว่าบทบาทการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อประเด็นดังกล่าวนี้ มีส่วนของปัญหาที่ประชาชนทำได้เองและปัญหาส่วนที่ประชาชนทำไม่ได้ ส่วนที่**ทำได้เอง** เช่น การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน การพัฒนาชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นกรอบคิด การสืบทอดภูมิปัญญาเพื่อรักษาสมดุลของชุมชน เป็นต้น และส่วนปัญหาที่ประชาชนทำไม่ได้ เช่น เรื่องโครงการใหญ่ๆ ของรัฐที่สร้างผลกระทบ เรื่องโรงงานอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลพิษ ความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติและสุขภาพของประชาชนทางอ้อม ปฏิบัติการว่าด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มองค์กรในสังคมย่อมมีบทบาท ภารกิจ ขอบเขตอำนาจและศักยภาพที่แตกต่างหลากหลายแต่มุ่งสู่การพัฒนาาร่วมกันในองค์รวม ดังนั้นผู้มีส่วนได้เสียทุกภาคส่วนจึงควรตระหนักถึงหลักสิทธิมนุษยชนและยึดถือเคารพหลักการแห่งสิทธิความเสมอภาคเป็นสำคัญยิ่ง

ต่อกระบวนการดำเนินงานร่วม ควรตั้งอยู่บนความหวังว่าจะสามารถสร้างการเรียนรู้ร่วมกันกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและจะนำไปสู่การสร้างรูปธรรมให้ปรากฏชัดได้ในสาธารณะ ขณะเดียวกันในวัตถุประสงค์ของของแต่ละกลุ่มองค์กรอาจมีความแตกต่างกัน ด้วยมีเป้าหมายหลักของตนเองและมีธงนำในการตัดสินใจผลสัมฤทธิ์ให้กับผลงานของตนเอง ดังนั้นการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ความร่วมมือจึงเรื่องประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนินการให้ได้อย่างโปร่งใสก่อนจะเข้าสู่ขั้นตอนต่าง ๆ ลักษณะเช่นนี้เองคือการเป็นหุ้นส่วนอย่างแท้จริงและเท่าเทียมกันของกระบวนการทั้งหมดที่จะเกิดขึ้น แม้ว่าจะมีข้อจำกัดในประเด็น พื้นที่ที่มีความขัดแย้งค่อนข้างสูง หรือมีประเด็นที่อ่อนไหวมาก เราก็ใช้เครื่องมือทางสังคมมาหนุนช่วย เช่น กลไกระบบข้อพิพาทที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐในระดับพื้นที่ การใช้ข้อบังคับทางเทคนิคที่เกี่ยวข้อง เช่น การวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) เข้ามาช่วยในบรรเทาสถานการณ์ความรุนแรงลง (ยังใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงถึงทิศทางการทำงานต่อเนื่องได้พร้อม) และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่เน้นมิติสังคม วัฒนธรรม ประเพณี

อย่างไรก็ดีสภาพข้อเท็จจริงของสถานการณ์ปัญหาที่มีต่อทรัพยากรประมง ทรัพยากรชายฝั่ง และชาวประมงพื้นบ้านในประเด็นต่าง ๆ ยังไม่ลดระดับของความรุนแรง กลับมีแนวโน้มของปัญหาที่เป็น “อมตะ” ว่าด้วยการลดรอนสิทธิขั้นพื้นฐานและการปิดกั้นโอกาสการเข้าถึงในด้านต่างๆ ให้ได้อย่างเท่าเทียมยังคงพบอยู่เป็นระยะ เช่นนั้นสังคมไทยจึงยังคงเห็นปรากฏการณ์การรณรงค์เรียกร้องเชิงสาธารณะเพื่อปรับปรุงทิศทาง กลไกทางนโยบาย มาตรการกฎหมายต่างๆ ให้สอดคล้อง เหมาะสมอันเป็นหลักประกันต่อการดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านมาอย่างต่อเนื่อง และต่อการผลักดันเชิงการเมืองที่ผ่านโดยการพิจารณาตามหลักรัฐธรรมนูญในมิติของหลักกติกของประเทศ ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ได้จัดทำเสนอผู้การรับร่วมในสังคมไทย โดยยึดหลักแห่งการสร้างการเปลี่ยนแปลงใหม่ที่ดีกว่าและต้องยืนอยู่บนกระบวนการมีส่วนร่วมมาด้วยตลอด นั่นคือ

1. ต้องกระจายอำนาจ สิทธิและปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน
2. ต้องมุ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและการวางแผนพัฒนาทุกระดับ
3. ต้องมุ่งปรับปรุงกฎกติกาของประเทศเพื่อนำไปสู่ความสงบสุข

สิ่งที่กำลังเกิด ณ วันนี้ ยังไม่มีความคืบหน้าในทิศทางหรือการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นให้เป็นผลสัมฤทธิ์ คงมีส่วนของปัญหาอุปสรรคที่ต้องช่วยกันขบคิดแก้ไขให้ลุล่วงและส่วนที่ต้องพัฒนาเดินหน้าไปอย่างเสมอภาค การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ได้อย่างยั่งยืนต้องอยู่บนหลักการของการมองระบบนิเวศน์แบบองค์รวมและสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนที่มีความเฉพาะและหลากหลายไปตามภูมินิเวศน์ รวมทั้งความอยู่รอดของชุมชนในท้องถิ่น เช่นเดียวกันกับการแก้ไข**ปัญหาชาวประมง**มันคือการแก้ไข**ปัญหาในวิถีชีวิต**ของชาวประมงพื้นบ้านจากการถูกระงับ เพราะความอุดมสมบูรณ์แห่งท้องทะเลเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของประเทศ และต่อการพัฒนาให้ได้อย่างยั่งยืนนั้นต้องมาจากจิตสำนึกในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการเน้นย้ำถึงความสำคัญในวิถีแห่งสิทธิโดยเฉพาะกับชุมชนที่พึ่งพิงฐานทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ ที่เป็นไปได้จริง

จากการศึกษาเอกสาร²ย้อนหลังเราพบว่าองค์กรชุมชน ชุมชน กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านแลชุมชนชายฝั่งใน 13 จังหวัดภาคใต้ในนามสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ได้มีความเห็นที่สำคัญยิ่งต่อประเด็นที่เป็นอุปสรรค เงื่อนไขภายใน

2 สำนักงานกองเลขานุการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ จ.ตรัง.ปฏิรูปทะเลไทย คือการปฏิรูปการเมือง : ปัญหาทะเลและข้อเสนอของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้.2550

ต่อโอกาสของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพี่น้องประชาชน และชาวประมงพื้นบ้านว่า “แม้กติกาของประเทศจะ
ก้าวหน้าเพียงใด ถ้าประชาชนไม่เข้มแข็ง ไม่เข้าใจสิทธิ อำนาจและบทบาทของตนเหมือนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
ปัญหาต่างๆ ก็ไม่สามารถแก้ไขให้ดีขึ้นได้”

เช่นนั้นความคมชัดในทิศทางกรปฏิรูปความคิดทางการเมืองของพี่น้องชาวประมงระดับฐานรากซึ่งมีพลังที่ยิ่งใหญ่ จึง
เสนอให้ใช้แนวทางที่มีเอกภาพต่อการ “สร้างกระบวนการเรียนรู้ สร้างสถาบัน (การเมือง) ในระดับพื้นที่ชุมชนให้
เข้มแข็ง ขยายเป็นเครือข่ายระดับภาคและประเทศ” ด้วยการกำหนดทิศทางของขบวนการในจังหวัดที่มั่นคงเพื่อให้
ตัวเองและเครือข่ายแก้ไขปัญหาที่ประสบให้บรรลุอย่างต่อเนื่อง การทำลายกำแพงที่ขวางกั้นความรู้ความเข้าใจในสิทธิที่
ตนมีและสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีกว่า แม้จะต้องเผชิญกับข้อจำกัดในโครงสร้างหลายด้าน แต่ความก้าวหน้าที่ถอด
จากของประสบการณ์จริงเหล่านี้จะสามารถแปรเป็นพลังอันสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพในอนาคต

การก้าวข้ามผ่านเราทำได้เมื่อหัวใจแน่วแน่

“คิดจะยืนหยัด กำหมัดชด...กำหมัดสู้ๆ ก้นยาวๆ.....

พี่น้องเอ๋ย

สิทธิในการพัฒนา : สิทธิของทุกคน

การพัฒนาประเทศของประเทศไทยในช่วงสี่สิบปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 พบว่ารัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ที่มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยอาศัย ทรัพยากรธรรมชาติในชนบทเป็นฐานในการขยายการเติบโตและสร้างความมั่งคั่งให้แก่ภาคอุตสาหกรรม การพัฒนาที่เสีย สมดุลเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดการจำกัดหรือลดรอนสิทธิของคนกลุ่มใหญ่ในของประเทศ คือ เกษตรกร ชาวประมงพื้นบ้าน และ กลุ่มคนชายขอบอื่นๆ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า “สิทธิในการพัฒนา” (Right of Development) ของคนไทยส่วนใหญ่ไม่ได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจังจากรัฐ ผลที่ตามมาคือ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยจนเกิดก่อให้เกิด ความเสื่อมโทรมและการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติไปอย่างมากมาย และปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะประเทศไทย หากกลับพบเห็นได้ทั่วโลก

สิทธิในการพัฒนาคืออะไร?

สิทธิในการพัฒนา เกิดจากแนวคิดที่ว่า การพัฒนาบ้านเมืองในอดีตนั้นเดิมที่ประชาชนไม่เคยได้เข้าไปมีส่วนร่วม ในกระบวนการตัดสินใจ จึงทำให้เกิดปัญหาที่มีผลกระทบต่อประชาชนมากมาย เช่น การสร้างเขื่อน ทำเหมืองแร่ การสร้างท่อแก๊ส และเรื่องที่อยู่อาศัยที่ทำกิน เนื่องจากการส่งเสริมการพัฒนาของรัฐไม่ได้พิจารณาให้รอบคอบว่า ประชาชนจะเป็นอยู่อย่างไร คุณภาพชีวิตของชุมชนจะเป็นอย่างไร รัฐไม่ได้มีการสื่อสารทำความเข้าใจ หรือสอบถาม ความต้องการของประชาชนก่อนในกระบวนการพัฒนา ซึ่งปรากฏการณ์ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นทั่วโลก ด้วยเหตุนี้ทาง องค์การสหประชาชาติ จึงมีการกำหนดปฏิญญาว่าด้วย สิทธิในการพัฒนา ขึ้น ใน ปี พ.ศ. 2529 โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญ คือ

ข้อ 1 กำหนดไว้ว่า สิทธิในการพัฒนา เป็นสิทธิมนุษยชน ประชาชนจึงมีสิทธิโดยชอบที่จะเข้าร่วมและมีบทบาท ในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง อันทำให้สิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นพื้นฐานเกิดการบังคับใช้ และเกิดผล

ข้อ 2 คนคือศูนย์กลางของการพัฒนา ควรได้รับการส่งเสริม และคุ้มครองระเบียบที่เหมาะสมทางการเมือง และ เศรษฐกิจเป็นต้น

ข้อ 3 รัฐทั้งหมด มีความรับผิดชอบขั้นต้นในการสร้างเงื่อนไขแห่งชาติและสากลที่เอื้ออำนวยให้สิทธิในการพัฒนา เกิดสัมฤทธิ์ผล

สำหรับประเด็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้มีการตกลงร่วมกันเด่นชัดขึ้นหลังการประชุมขององค์การ สหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Conference on Environment and Development หรือ UNCED) ที่กรุง กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ปี ค.ศ.1992 ใน **ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการ พัฒนา** (The Rio Declaration on Environment and Development) ตามหลักการของคำประกาศกรุงริโอ ได้ให้การ รับรองแก่สิทธิของประชาชน ว่า **ประชาชนควรมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมและมีความตระหนักในปัญหา สิ่งแวดล้อม และส่งเสริมให้สตรี เยาวชน และคนพื้นเมืองมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ยั่งยืน**

จากข้อมูลดังกล่าวประเทศไทยได้นำมาใช้และบรรจุลงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8-9 หากแต่สิ่งที่ปรากฏคือ สิทธิในการพัฒนาของคนไทยส่วนใหญ่ไม่ได้รับการส่งเสริมและความคุ้มครองจากรัฐ แต่ รัฐกลับปล่อยให้คนส่วนน้อยที่มีอำนาจอยู่ในมือ กอบโกยทรัพยากรธรรมชาติ ทำลายสิ่งแวดล้อม และเอารััดเอาเปรียบคน เล็กคนน้อยอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ กระแสโลกาภิวัตน์ ที่เชื่อมต่อกันทั่วโลกได้นำพาวิถีบริโภคนิยมและระบบการค้าเสรี ทำให้เกิดการแย่งชิงและทำลายสภาพแวดล้อม สุภาพการธรรมชาติและละเมิดสิทธิชุมชนอย่างรุนแรง

ทำอย่างไรจึงได้ใช้สิทธิในการพัฒนา?

ท่ามกลางสถานการณ์ที่คนส่วนใหญ่ของประเทศคงถูกสิทธิรอนสิทธิ ถูกสร้างข้อจำกัดในการเข้าถึงสิทธิในการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง กลับว่าชุมชนท้องถิ่นในหลายพื้นที่ได้ปฏิบัติการเรียกร้องสิทธิในการพัฒนาของตนกลับคืนมา และสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังเช่นกรณีพื้นที่ทะเลสาบสงขลา ที่ท่ามกลางปัญหาและการช่วยเหลือที่สับสน และไม่ต่อเนื่องของภาครัฐ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านซึ่งอาศัยทะเลสาบเป็นแหล่งทำกินได้ลุกขึ้นมาพิทักษ์ พื้นที่และปกป้องทะเลสาบด้วยตนเอง ภายใต้การร่วมกลุ่มกันในนามสมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบสงขลา การทำงานของสมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาทะเลสาบจากระดับชุมชน ให้ชุมชนเข้าใจ ตระหนักในปัญหาที่สืบคลานเข้ามาในพื้นที่ของเขาเอง และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการฟื้นฟูมากที่สุดตามกำลังความสามารถของชุมชนเอง ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การจัดทำเขตอนุรักษ์พืชพันธุ์สัตว์น้ำ การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เน้นการเสริมสร้างความร่วมมือจากหลายฝ่าย แม้ในระยะต้นของการปฏิบัติการจะมีแต่ชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นผู้ดำเนินการหลักแต่เห็นผลที่ชัดเจนแม้จะใช้เวลากว่า 15 ปี จึงจะเป็นที่รับรู้กันว่าทะเลสาบฟื้นฟูได้จริงระดับหนึ่ง แต่เมื่อการปฏิบัติการเป็นรูปธรรมและเห็นผลที่ชัดเจน หน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมประมง กรมทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ได้เข้าร่วมกระบวนการทั้งเอื้ออำนวยด้านเครื่องมืองบประมาณ รวมทั้งร่วมปฏิบัติการกับชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง

จากรูปธรรมดังกล่าวสะท้อนในหลายแง่มุมเกี่ยวกับการพัฒนาว่า กระบวนการพัฒนาที่ดีจะต้องเกิดขึ้นจาก "จิตสำนึก" ของคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง นั่นคือ จิตสำนึกในการอนุรักษ์ พื้นที่ พืชพันธุ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องมีการตั้งเป้าหมายร่วมกันเพื่อจะได้ไปให้ถึงเป้าหมายนั้น ซึ่งจะส่งผลต่อการเรียนรู้ในกระบวนการทำงานของชุมชนที่มีจิตสำนึกจริงๆ และถือเป็นบทเรียนที่ดีที่นำไปสู่จุดหมายปลายทางสูงสุดของการพัฒนา

จากรูปธรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาจริง และรัฐได้ทำหน้าที่ของตนในการเอื้ออำนวยให้ชุมชนท้องถิ่นได้ปฏิบัติการ และทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา ดังนั้น "สิทธิในการพัฒนา" จะเกิดขึ้นได้จริงก็ต่อเมื่อมีการสนับสนุนให้ชุมชนฐานราก คือ เกษตรกร ชาวประมงพื้นบ้าน และกลุ่มคนชายขอบต่างๆ ในสังคมมีจิตสำนึก มีโอกาส และเข้าถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา รวมทั้งรัฐจะต้องยอมรับกระบวนการพัฒนาที่แตกต่างหลากหลายแต่มุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน เพราะผลที่เกิดขึ้นนอกจากจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งจนสามารถร่วมจัดการระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นปกติแล้ว ภาครัฐ หน่วยงานของรัฐ และองค์กรส่วนท้องถิ่นจะได้แบ่งเบาภาระเพราะมีแนวร่วมในการพัฒนาประเทศ และการพัฒนาประเทศจะไม่ได้เกิดจากระบบคิดของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอีกต่อไป

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานกองเลขานุการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ จ.ตรัง. ปฏิรูปทะเลไทย คือการปฏิรูปการเมือง : ปัญหาทะเลและข้อเสนอของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้.2550

คณะทำงานวาระประชาชน คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) วาระประชาชนเพื่อความยั่งยืน ชุมชนรวมข้อเสนอภาคประชาชน.มิถุนายน 2545

เย็นจิตร์ ถิ่นขาม. สิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม ภายใต้การดำเนินงานของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน องค์กรชุมชนนำราบ “ศูนย์บัญชาการการทำงานในการรักษาทรัพยากรของชุมชน” ความแท้จริงของการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วม

สำนักงานประสานงานเครือข่ายนักพัฒนาเอกชนประมงพื้นบ้านและทะเลภาคใต้ สมาคมรักษ์ทะเลไทย จ.สงขลา . เมื่อคิดจะยื่นหยัด กำหมัดชด : ยุทธศาสตร์ 10 ปี ...2550

สำนักงานกองเลขานุการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ จ.ตรัง. ปฏิรูปทะเลไทย คือการปฏิรูปการเมือง : ปัญหาทะเลและข้อเสนอของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้.2550